

ՍՈՒՄԱՆՆԱ ԹՈՒՄԱՍՅԱՆ

Երևանի Կ. Դեմիրճյանի անվան հ. 139
ավագ դպրոցի պատմության ուսուցչուհի
ՀՏՂ 94 (479.25)

ՀԵՏԱԴԱՐՁ ՀԱՅԱՅՔ ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. ուժեր, հաղորդակցային ճանապարհ, հակամարտություն, Եվլախի շրջան, ինքնապաշտպանական ուժեր, պատմություն, ԼՂՀ:

Ключевые слова и выражения: Арцахская война, силы самообороны, наземная коммуникация, конфликт, Евлахский район.

Key words and expressions: Artsakh war, self-defense forces, land communication, conflict, Region of Yevlakh.

Արցախը Մեծ Հայքի 15 աշխարհներից մեկն է, Հայոց Արևելից կողմը:

Արցախահայության ազատագրական պայքարն իր ուրույն տեղն ունի հայոց նորագույն պատմության մեջ: 1921թ. հուլիսի 5-ին Լեռնային Ղարաբաղն Ադրբեջանին ապօրինի բռնակցվելուց հետո արցախահայությունը շուրջ յոթ տասնամյակ անընդհատ բողոքում էր այդ անարդարացի և ապօրինի որոշման դեմ՝ պահանջելով այն միավորել մայր հայրենիքի հետ, սակայն Մոսկվայի և Բաքվի իշխանությունները մերժում էին այդ արդարացի պահանջը: Ավելին, Ադրբեջանի իշխանությունները կանխամտածված խոչընդոտում էին Լեռնային Ղարաբաղի սոցիալ-տնտեսական, գիտամշակութային զարգացմանը, արգելափակում կապը մայր հայրենիքի հետ և, աստիճանաբար արտամղելով տեղի հայ բնակչությանը, արհեստականորեն ավելացնում էին ադրբեջանցիների քանակը՝ փորձելով փոխել մարզի ժողովրդագրական վիճակը: 1980-ական թվականներին ստեղծվել էր այնպիսի վիճակ, որ արցախահայությունը կա՛մ պետք է զանգվածաբար լքեր իր հողը և արժանանար Նախիջևանի հայության ճակատագրին, կա՛մ պետք է պայքարի ելներ՝ իր բնօրրանն ու ազգային արժանապատվությունը պաշտպանելու: Արցախահայությունն ընտրեց երկրորդ ուղին՝ պայքարի ճանապարհը: Գորբաչովյան «վերակառուցման» քաղաքականությունն ու թվացյալ ժողովրդավարությունը նպաստեցին արցախահայության բացահայտ պայքարի ծավալմանը, և ադրբեջանական բռնատիրությունից նրա ազատագրումը դարձավ օրակարգի հարց:

1991թ մայիսին սկսվեց դարաբաղա-ադրբեջանական պատերազմը: Այն դարաբաղյան ժողովրդին պարտադրված պատերազմ էր: Պատերազմական գործողությունները որոշակի փոփոխություններով

շարունակվեցին մինչև 1994թ.մայիս: Առավել դաժան և կատաղի մարտեր են ծավալվել Մարտակերտի, Մարտունու, Հաղբութի և Շահումյանի շրջաններում 1992-1993թթ, ուր թշնամին, կատաղի, մարտեր ծավալելով, ստիպված է եղել կրել ահռելի կորուստներ: Արցախյան հողի ազատագրման պայքարում ներգրված էին հազարավոր հայորդիներ թե՛ մայր հայրենիքից, թե՛ արտասահմանից: Նրանցից շատերն ազատության զոհասեղանին դրեցին իրենց կյանքը չտեսնելով Արցախի ազատագրումը:

Հենց այս շրջանում էր, որ հայկական կողմը ստրպված էր թշնամուն զիջել Արծվաշենը: Այդ դեպքերից հետո հակասություններ առաջացան բանակի հրամանատարական կազմի և սպարապետ Վ.Սարգսյանի միջև: Ներկայացվեցին տարաբնույթ ծրագրեր Արցախի ազատագրման հարցում: Հատկանշական էին Լեոնիդ Ազգալոյանի և Մոնթեի ծրագրերը, որոնք առանձնանում էին մյուսներից:

Լեոնիդ Ազգալոյանը, որի դերն անգնահատելի է եղել Շահումյանի և Մարտակերտի ինքնապաշտպանական մարտերում¹, այն կարծիքին էր, որ հարկավոր է Շահումյանի ենթաշրջաններից անցում կատարել Ելիզավետպոլ (Գյանջա), կտրել Կիրովաբադից Ղազախ տանող ճանապարհը և Վրաստան-Ադրբեջան հաղորդակցական կապը: Ազգալոյանը միայն այս ծրագրով էր տեսնում Ադրբեջանի պարտությունը: Մինչդեռ Մոնթեն Արցախի ազատագրումը տեսնում էր Արծվաշենը վերագրավելով՝ որից հետո միայն անցում կատարել Եվլախի վրայով դեպի Կուր ու կտրել Ադրբեջանի հետ հաղորդակցությունը Վրաստանի հետ, Վրաստանի միջոցով Թուրքիայի հետ: Այս ծրագիրը խիստ նպատակային էր, քանի որ հենց Եվլախով էր անցնում Բաքու-Թբիլիսի երկաթուղային գիծը:

Թե՛ Մոնթեի և թե՛ Ազգալոյանի ծրագրերը շատ իրատեսական էին, սակայն երկուսն էլ ենթարկվեցին Ղարաբաղյան ինքնապաշտպանական ուժերի հրամանատարությանը:

Որքան էլ ճիշտ ու խելացի էին այս ծրագրերը, այնուամենայնիվ՝ այն չէին կիսում ՀՀ ղեկավարությունը, ինչպես նաև անձամբ Վ.Սարգսյանը:

Ժամանակի հեռվից ավելի սթափ դատելով, գալիս ենք այն եզրահանգման, որ տվյալ իրավիճակում հարցը մտնում էր փակուղի, դառնում մեծ տերությունների քննման առարկա: Այն

¹ Ղարաբաղյան ազատագրական պատերազմը 1988-1994, հանրագիտարան, Երևան, 2004:

առանձնապես կարող էր հարվածել հայ-ռուսական հարաբերություններին: Իրավիճակի թելադրողը դառնում էր Ռուսաստանը, որն էլ ճիշտ ժամանակին գնահատեց իր դերի կարևորությունը:

Վերջինս, խնդիր ունենալով չեզոքացնել մի շարք երկրների շահագրգիռ միջամտություններն ու իր ազդեցության գոտի նրանց ներթափանցման փորձերը, առանց նախապայմանների ու քաղաքական հարցերի արծարծման, վճռական քայլեր ձեռնարկեց հրադադար հաստատելու ուղղությամբ: Դրանով Ռուսաստանն առաջին հերթին միջամտում էր իր միջազգային վարկանիշի ու Անդրկովկասում իր ազդեցության վերականգնման խնդրին²:

Հետագարձ հայացք գցելով Արցախյան պատերազմին, այսօր հարց եմ տալիս՝ իրոք ճիշտ լուծում տվեցին խնդրին մեր պետական այրերը, թե՞ ոչ...

Ժամանակը ամենամեծ քննադատն ու դատավորն է, որը կարողանում է տալ բոլոր հարցերի պատասխանները:

Ս. Թումասյան

Հետագարձ հայացք արցախյան պատերազմին

Ամփոփում

Այսպիսով, Արցախյան պատերազմից հետո հայ ժողովուրդը կարողացավ Արցախի տարածքը 4,4հզ քառ.կմ-ից հասցնել 12հազ.քառ.կմ-ի: Այն իրականում հաղթանակ էր:

Չնայած դրան՝ դեռ Ադրբեջանի տիրապետության շարունակում էին մնալ Շահումյանի, Մարտունու, Մարտակերտի որոշ շրջաններ, այդ թվում նաև Արծվաշենը:

Այսօր Արցախը շարունակում է մնալ պատերազմական սպառնալիքի տակ, որի վկայությունն են սահմանին մեր ամենօրյա զոհերը: ԵՎ, ամենակարևորը, ԼՂՀ-ն աշխարհի կողմից շարունակում է մնալ չճանաչված պետություն, իսկ արցախյան հիմնախնդրի կարգավորման գործընթացը մտել է փակուղի:

Ներկայացված տարաբնույթ ծրագրերից որն էր ավելի ընդունելի և իրագործելի:

² Արցախյան գոյապայքարը, Երևան, 1994թ.

Ինչքան էլ ունենանք հեռահար ծրագրեր և նպատակներ, սակայն պատմության դասերը ցույց են տվել /ապրիլյան պատերազմը դրա վկայությունն է/, որ մենք պետք է ապավինենք մեր սեփական ուժերին:

Արցախի հարցը շարունակում է մնալ չլուծված, բաց հարց, որը պահանջում է քաղաքակիրթ լուծում:

С. Тумасян

Взгляд в прошлое: хроника Арцахской Освободительной войны.

Резюме

В результате войны в Нагорном Карабахе армянскому народу, ценой больших потерь, удалось увеличить свои территории почти в 4 раза (от 4.000 км кв – 12000 км кв), что действительно являлось большой победой.

Однако некоторые районы, такие как Шаумян, Мартуни, Мартакерт, Артцвашен все еще остаются под оккупацией Азербайджана.

Сегодня Нагорный Карабах стоит перед лицом угрозы войны, а постоянные нарушения режима прекращения огня приводят к новым жертвам.

К сожалению из за нерешенности международного статуса Нагорного Карабаха, Республика продолжает оставаться не признанным. В свою очередь переговорный процесс по Нагорно Карабахском проблематике доказала свою инертность.

В отношении различных вопросов, связанных с концепциями разрешения конфликтов, мы должны отметить, что мы рассматриваем основные препятствия, с которыми мы сталкиваемся в процессе урегулирования, пытаюсь найти соответствующие решения.

S. Tumasyan

Looking back at the history of the Artsakh Liberation War

Summary

After the war in the Nagorno-Karabakh, Armenian people suffering great losses managed to strengthen the borders of its teritori almost three times (from 4,4sq. km. to 12sq. km), which truly was a victory.

But, some territories such as Shaumyan, Martuni, Mardakert and Artcvashen are still under the Azerbaijan control.

Today, the Nagorno-Karabakh still faces the threat of war and its territory is exposed to constant attacks and cease-fire violations, leading to daily victims.

Unfortunately, the political status of the Nagorno-Karabakh remains unresolved. The Republic of the Nagorno-Karabakh is still unrecognized and the conflict resolution appears to have come to an impasse.

With regard to various issues in dealing with conflict solution concepts we should state that we consider major obstacles we face towards settlement trying to find appropriate solutions.